

Historia, maantiede ja yhteiskuntaoppi kestävän tulevaisuuden rakentajina

Mikko A. Niemelä, Amna Khawaja, Mikko Puustinen & Sirpa Tani

Syyskuun 2023 alussa käynnistyneessä Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa ”Tieto kestäviä tulevaisuuksia rakentamassa” tutkimme, miten historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin opetus voi auttaa käsittelemään kohtaamiimme kestävyysongelmia sekä ajattelemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Hankkeen teoreettisena lähtökohtana on merkityksellisen tiedon (powerful knowledge) käsite, joka auttaa näkemään, miksi luotettavalla ja totuudenmukaisella tiedolla on ratkaiseva asema niin opetuksessa ja oppimisessa kuin kestävän tulevaisuuden rakentamisessa. Tutkimme hankkeessa, miten historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin opetus voivat sekä yhdessä että erikseen tuottaa merkityksellisen tiedon oppimisen mahdollisuuksia. Samalla tutkimme prosessia, jossa tieteenaloihin perustuva tieto muunnetaan koulun oppiaineiden tiedoksi opetussuunnitelman, oppimateriaalien ja opetuksen kautta. Hankkeen ensimmäisessä osiossa analysoimme opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien maalaamia mahdollisia tulevaisuuksia. Toisessa osiossa tutkimme nuorten tulevaisuuskuvia sekä tiedonalaperustaisen tiedon ja nuorten arkitiedon kohtaamista. Kolmannessa osiossa taas tutkimme, millainen merkitys oppiaineiden rajojen ylittämisellä on merkityksellisen tiedon kehittymiselle. Hanke on käynnissä vuoteen 2027 asti.

Tiedonalaperustainen, eheytetty ja arkitieto kestävien tulevaisuuksien kuvittelussa

Elämme globaalimuutoksen aikaa. Ilmastonmuutoksen ja luontokadon kiihtyminen ovat osa globaalimuutosta, johon sisältyy myös monia yhteiskunnallisia kehityskulkuja. Tällaisia ovat esimerkiksi teknologian kehittyminen, ihmisten arvoissa tapahtuvat muutokset, yhteiskunnan polarisaatio sekä vallan tasapainon järkkymiset, joiden äärimmäisinä ilmentyminä ovat alueelliset konfliktit ja sodat. Kaikkeen tähän liittyy informaatiotulva, jonka käsittelyyn tarvitsemme kykyä erottaa luotettava tieto disinformaatiosta ja suoranaisesta mielipidevaikuttamisesta. Tarvitsemme laaja-alaista sivistystä ja kykyä kriittiseen ajatteluun.

Syyskuun 2023 alussa käynnistyneessä Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa ”Tieto kestäviä tulevaisuuksia rakentamassa”^{1 2} tutkimme, miten kouluopetus voi olla mukana vastaamassa edellä kuvattuihin haasteisiin. Hanke toteutetaan kolmen tiedon-alan välisenä tutkimusyhteistyönä. Mukaan tulevat historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin näkökulmat. Hankkeen teoreettisena lähtökohtana on koulutussosiologian piirissä kehitetty merkityksellisen tiedon (powerful knowledge) käsite³, joka auttaa hahmottamaan, miksi tiedolla on ratkaiseva asema opetuksessa ja oppimisessa (ks. Niemelä, 2021b; Young & Muller, 2016).

Tässä tiedolla tarkoitetaan erikoistuneille tiedonaloille perustuvaa tietoa, joka on luotettavaa ja koeteltua, mutta aina avointa kritiikille. Se poikkeaa ideologisesti virittyneestä esi-neistyneestä tiedosta, jonka totuus palvelee jotain valtaapitävää ryhmää. Merkityksellinen tieto mahdollistaa abstraktin luonteensa vuoksi irtautumisen välittömästä arkikokemuksesta ja siten myös erilaisten vaihtoehtoisten tulevaisuudenkuvien hahmottelun. Koska nykyinen elämäntapamme ei ole kestävä, on välttämätöntä kyetä kuvittelemaan toisin toimimisen mahdollisuuksia ja ”ajatella sitä, mitä ei vielä ole ajateltu” (Bernstein, 2000). Kuvittelu on kestävää silloin, kun se perustuu totuudenmukaiselle tiedolle siitä, miten asiat ovat ja perustelluille näkemyksille siitä, miten asiat voisivat olla ja miten niiden tulisi olla.

Viime vuosikymmeninä tiedon rooli koulutuksessa on ollut kriittisen keskustelun kohteena (Young & Muller, 2010). Perinteisen tiedon siirtämisen tehtäväkseen ottanut koulu on nähty oppimisen kannalta kapea-alaiseksi ja sen on katsottu uusintavan valtaapitävien käsityksiä maailmasta. Vaihtoehdoksi on esitetty oppilaiden itseohjautuvaa ja omaehtoista tiedon rakentamista, mikä antaisi tilaa luovalle itsetoteutukselle ja vapauttaisi oppijat perinteisestä muistiin tallennettavasta koulutiedosta. Toisaalta on nähty tärkeänä, että kaikilla oppilailta on taustastaan riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet yhteiskunnassa arvokkaaksi katsotun tiedon omaksumiseen. Tämä ei ole mahdollista, jos opiskelussa painottuu vain oppilaiden omista lähtökohdista tapahtuva tiedon tuottaminen. Silloin kaventuvat etenkin heikommista lähtökohdista ponnistavien lasten ja nuorten mahdollisuudet päästä osallisiksi tietotaloudelle perustuvasta yhteiskunnasta. Siksi on ollut edelleen suosiossa myös ajatus tiedon siirtämiseen ja mitattavien perustaitojen harjaannuttamiseen keskittyvästä koulusta (Hopmann, 2008; Young & Muller, 2016).

Käsitykseen perinteisestä järjestyksen koulusta ja siihen kriittisesti suhtautuvasta vapauden koulusta sisältyy vastakkainasettelu, jonka hankkeemme pyrkii ylittämään kehittämällä merkityksellisen tiedon käsitettä. Tiedon rooli on yksi olennaisista tulevaisuuden koulua koskevista kysymyksistä. On tärkeää, että erikoistuneiden asiantuntijoiden tuottaman tiedon tehtävä koulutuksessa nähdään riittävän kirkkaasti. Tällaiseen tietoon ei tarvitse suhtautua ulkoa opeteltavina faktoina, vaan tietona, josta tulee oppilaille merkityksellistä silloin, kun sen tuottamisen keinot, luotettavuuden arviointi ja suhde arkitodellisuuteen ovat ymmärrettäviä. Oppiaineet heijastavat sitä, että eri tiedonalojen konteksteissa tiedon luonne ja suhde arkitodellisuuteen ovat erilaisia. Oppiaineilla on lisäksi tärkeä rooli tiedon jäsentymisessä johdonmukaisiksi kokonaisuuksiksi. Toisaalta monet kestävästä tulevaisuudesta koske-

¹ Envisaging Sustainable Futures via Powerful Knowledge: Disciplinary, Cross-Disciplinary and Everyday Knowledge in Geography, History and Social Studies Education (PowerKnow), Suomen Akatemian projekti 355096.

² <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/tieto-kestavia-tulevaisuuksia-rakentamassa>

³ Käsitteen täsmällinen kääntäminen suomeksi on osoittautunut haastavaksi. Toistaiseksi käännöksinä on käytetty ainakin käsitteitä merkityksellinen tieto, vaikuttava tieto, merkityksellinen ja vaikuttava tieto, valtauttava tieto, vahva tieto, vaikutusvaltainen tieto ja voimallinen tietämys.

vat aiheet ovat niin laaja-alaisia, että niiden käsittely edellyttää tiedonalojen välisten rajojen ylittämistä. Esimerkiksi ilmastonmuutos on aikamme avainongelma, jonka vaikutuksia on ymmärrettävä usean tiedonalan näkökulmasta. Historia ja maantiede kuvaavat ilmastonmuutosta antroposeenin aikakauden keskeisenä ilmiönä. Yhteiskuntaopin keskeinen tehtävä on demokraattisen kansalaisuuden tukeminen. Koska kestävä tulevaisuus rakentuu yhteiskunnallisen päätöksenteon kautta, nuoret tarvitsevat sekä välineitä vaikuttamiseen että tietoa, jonka avulla ymmärtää yhteiskunnallisen vallankäytön mekanismeja (Hansen & Puustinen, 2021).

Tutkimme hankkeessa, miten historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin opetus voivat sekä yhdessä että erikseen tuottaa merkityksellisen tiedon oppimisen mahdollisuuksia. Samalla tutkimme prosessia, jossa tieteenaloihin perustuva tieto muunnetaan koulun oppiaineiden tiedoksi opetussuunnitelman, oppimateriaalien ja opetustyön kautta. Tätä muuntamisen prosessia on kuvattu muun muassa tieteellisen tiedon psykologisoinniksi (Dewey, 1902), kääntämiseksi (Schwab, 1978), konversioksi (Bruner, 1960), rekontekstualisaatioksi (Bernstein, 2000) ja transponoinniksi (Chevallard, 2007). Tutkimme, miten tiiviissä vuorovaikutuksessa oppiaineet ja niiden taustatieteenalat ovat (ks. Stengel, 1997). Samalla tulee pohdittavaksi, millainen käsite kuvaa parhaimmalla tavalla oppiaineiden ja tieteenalojen välistä suhdetta.

Etenkin opetussuunnitelmaa laadittaessa koulutietoa koskettavat erityiset valikoinnin ja järjestelyn kysymykset (Bernstein, 2000). Jotta opetussuunnitelma tukisi merkityksellisen tiedon kehittymistä, on olennaista luoda opetussuunnitelmaan koherentti oppiainerakenne. Lisäksi on tarkasteltava sitä, työskentelevätkö oppiaineet yhdessä ja yhteiseen suuntaan. Mikäli oppiaineet eivät toimi vain rinnakkain, opetussuunnitelmasta voi tulla myös kokonaisuutena koherentti (Niemelä, 2021a). Epistemisesti laadukas opetussuunnitelma tukee koulutyötä, jossa tieto muuntuu opetettavaan ja opiskeltavaan muotoon eli se pedagogisoi-tuu (Bernstein, 2000; ks. Hansen & Puustinen, 2021). Opettajalla on ratkaiseva rooli siinä, miten tietoa lähestytään koulutyössä (Puustinen & Khawaja, 2021). Mikäli opettaja onnistuu auttamaan oppilaita tarkastelemaan omaa elämänpiiriään tieteelliseen ajatteluun kuuluvilla abstrakteilla käsitteillä, perkaamaan tiedon ideologisia käyttötapoja sekä oivaltamaan toisin ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksia, voidaan sanoa, että oppilaat ovat muodostaneet merkityksellistä tietoa. Tällöin oppilaat kehittävät myös toimintavalmiuksia, mikä mahdollistaa tiedon muuntumisen myös maailman muuttamiseksi (Lambert ym., 2015).

Haastattelemme opettajia ja oppilaita, havainnoimme opetusta sekä analysoimme opetussuunnitelmia ja oppimateriaaleja. Hankkeen tutkimustyö jakautuu kolmeen osioon. Ensimmäisessä osiossa tutkimme, miten ja millaisin sanavalinnoin tulevaisuudesta ja kestävydestä puhutaan perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien perusteissa sekä niiden laatimisprosessissa syntyneissä asiakirjoissa. Lisäksi tutkimme maantieteen, historian ja yhteiskuntaopin oppikirjoja ja muita muun muassa järjestöjen tuottamia oppimateriaaleja. Tavoitteenamme on avata, millaisia kestävä tulevaisuuden kuvia opetussuunnitelmat ja oppimateriaalit maalaavat. Lisäksi selvitämme, millä tavoin opetussuunnitelmat ja oppimateriaalit kuvaavat sitä, miten näihin tulevaisuuksiin on mahdollista päästä. Hankkeen erityisenä kiinnostuksen kohteena on, millainen tehtävä historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin tiedonaloille annetaan kestävä tulevaisuuden rakentamiseksi. Nämä kolme oppiainetta muodostavat yhteiskunnallisten tiedonalojen kokonaisuuden (HiGS-aineet), jota voi verrata matemaattis-luonnontieteellis-teknisten aineiden kokonaisuuteen (STEM-aineet), jolla on usein nähty olevan keskeinen asema etenkin kestävässä taloudellisessa kehityksessä (Takeuchi ym., 2022).

Hankkeen toisen osion tavoitteena on täsmentää käsitystä merkityksellisestä tiedosta kuvaamalla, miten merkityksellisen tiedon oppiminen kietoutuu nuorten arkikokemukseen. Merkityksellinen tieto ei voi tulla osaksi elettyä todellisuutta vain tiedonalojen tuottamana tietona, vaan on olennaista tutkia, millainen rooli nuorten kokemusmaailmasta kumpuavalla arkitiedolla on osana kouluopetusta (Khawaja & Puustinen, 2022). Hankkeen toisessa osiossa tutkimme nuorten tulevaisuuskuvia ja sitä, miten oppilaat soveltavat historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin oppiaineiden tietoa näiden tulevaisuudenkuvien käsittelyssä koulussa ja koulun ulkopuolella esimerkiksi ajankohtaisia uutistapahtumia tulkitessaan. Toisessa osiossa syvennymme oppilaiden aktiiviseen rooliin merkityksellisen tiedon rakentamisessa tutkimalla tiedonalaperustaisen tiedon ja nuorten arkitiedon kohtaamista.

Hankkeen kolmannessa osiossa tutkimme, millainen merkitys oppiaineiden rajojen ylittämällä on merkityksellisen tiedon kehittymiselle (ks. Niemelä, 2021a). Oppiaineita ei tarkastella pelkästään itsenäisinä osina koulun todellisuutta, vaan tutkimme, luoko historian, maantieteen ja yhteiskuntaopin tiedonalojen yhteistyö sellaisia merkityksellisen tiedon oppimisen mahdollisuuksia, jotka eivät ole mahdollisia yhden oppiaineen rajojen sisällä. Hankkeen kolmas osio koostuu yhteiskunnallisen opetuksen vertailevasta tutkimuksesta suomalaisessa ja norjalaisessa yläkoulukontekstissa. Suomessa historia, maantiede ja yhteiskuntaoppi ovat kolme erillistä peruskoulun oppiainetta. Norjan perusopetuksessa näiden oppiaineiden taustalla olevat tiedonalat on puolestaan integroitu yhteiskunta-alan (Samfunnsfag) oppiaineeksi. Tutkimme vertailevasti, mitä vaikutuksia näillä erilaisilla opetussuunnitelmallisilla ratkaisuilla on monialaisen opetuksen ja merkityksellisen tiedon oppimisen näkökulmista. Kiinnostuksen kohteena on etenkin se, miten oppiaineiden erilainen organisointi muuttaa tiedonalojen välisiä rajoja. Voi olla, että integroitu yhteiskunnallinen oppiaine mahdollistaa tulevaisuutta koskevien laaja-alaisen kysymysten käsittelyn erillisiä oppiaineita syvemmin. Toisaalta integroitu oppiaine voi rikkoa eheidän tiedonalojen käsitteelliset rakenteet niin, että opiskelun johdonmukaisuus kärsii ja opettajien haastava vastuu monialaisesta opetussuunnitelman tekemisestä kasvaa.

”Tieto kestäviä tulevaisuuksia rakentamassa” -hanke on käynnissä vuoteen 2027 asti. Tulevina vuosina toivomme monipuolista yhteistyötä historiallis-yhteiskunnallisen kasvatuksen, maantieteen, koulutussosiologian ja ainedidaktiikan tutkijoiden kanssa. Pyrimme myös luomaan yhteyksiä merkityksellisen tiedon käsitettä työssään hyödyntävien suomalaisten tutkijoiden välille. Tätä silmällä pitäen järjestämme vuoden 2024 alkupuolella seminaarin⁴. Toivotamme sinut lämpimästi tervetulleeksi mukaan, jos olet kiinnostunut merkityksellisen tiedon käsitteestä tai sovellat sitä omissa työssäs!

Kirjallisuus

- Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique* (2. painos). Rowman & Littlefield.
- Bruner, J. (1960). *Toward a theory of instruction*. Harvard University Press.
- Chevallard, Y. (2007). Readjusting didactics to a changing epistemology. *European Educational Research Journal*, 6(2), 131–134. <https://doi.org/10.2304/eej.2007.6.2.131>
- Dewey, J. (1902). *The child and the curriculum*. University of Chicago Press.

⁴ Ilmoittautuminen tutkimusseminaariin: <https://elomake.helsinki.fi/lomakkeet/126049/lomake.html>

- Hansen, P. & Puustinen, M. (2021). Rethinking society and knowledge in Finnish social studies textbooks. *Journal of Curriculum Studies*, 53(6), 857–873. <https://doi.org/10.1080/00220272.2021.1881169>
- Hopmann, S. T. (2008). No child, no school, no state left behind: Schooling in the age of accountability. *Journal of Curriculum Studies*, 40(4), 417–456. <https://doi.org/10.1080/00220270801989818>
- Khawaja, A. & Puustinen, M. (2022). Recontextualising history in primary school: discourses in the classroom. *History Education Research Journal*, 19(1), 1–16. <https://doi.org/10.14324/herj.19.1.07>
- Lambert, D., Solem, M., & Tani, S. (2015). Achieving Human Potential Through Geography Education: A Capabilities Approach to Curriculum Making in Schools. *Annals of the Association of American Geographers*, 105(4), 723–735. <https://doi.org/10.1080/00045608.2015.1022128>
- Niemelä, M. A. (2021a). Crossing curricular boundaries for powerful knowledge. *Curriculum Journal*, 32(2), 359–375. <https://doi.org/10.1002/curj.77>
- Niemelä, M. A. (2021b). Sosiaalinen realismi, voimallinen tietämys ja Michael Youngin kolmas tie. *Kasvatus*, 52(4), 401–413. <https://doi.org/10.33348/kvt.112374>
- Puustinen, M. & Khawaja, A. (2021). Envisaging the alternatives: from knowledge of the powerful to powerful knowledge in history classrooms. *Journal of Curriculum Studies*, 53(1), 16–31. <https://doi.org/10.1080/00220272.2019.1703273>
- Schwab, J. J. (1978). The Practical: Translation into Curriculum. Teoksessa I. Westbury & N. J. Wilkof (toim.), *Science, Curriculum, and Liberal Education: Selected Essays* (s. 365–383). University of Chicago Press.
- Stengel, B. S. (1997). ‘Academic Discipline’ and ‘School Subject’: Contestable Curricular Concepts. *Journal of Curriculum Studies*, 29(5), 585–602. <https://doi.org/10.1080/002202797183928>
- Takeuchi, M. A., Sengupta, P., Shanahan, M. C., Adams, J. D., & Hachem, M. (2020). Transdisciplinarity in STEM education: a critical review. *Studies in Science Education*, 56(2), 213–253. <https://doi.org/10.1080/03057267.2020.1755802>
- Young, M. F. D. & Muller, J. (2010). Three educational scenarios for the future: Lessons from the sociology of knowledge. *European Journal of Education*, 45(1), 11–27. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2009.01413.x>
- Young, M. F. D. & Muller, J. (2016). *Curriculum and the Specialization of Knowledge*. Routledge.

FT Mikko A. Niemelä työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

FM, MuM Anna Khawaja työskentelee yliopisto-opettajana Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

FT Mikko Puustinen työskentelee historian ja yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan yliopistonlehtorina Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

Sirpa Tani työskentelee maantieteen ja ympäristökasvatuksen professorina Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.